

 <p>Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ</p>	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

Тұжырымдар. Өмір тәжірибесінде математика, физика, химия сияқты тағы басқа ғылымдарда түрлі таңба, символ, графика сияқты тағы басқа таңбаларды қолдану қалыптасқан. Бұлардың әрқайсысының аты, ережесі, мәні бар, олар тек бір мәнде түсініледі, ұғылады, оларда көп мағыналық жоқ.

Бақылау сұрақтары:

- 1.Шартты белгілер.
- 2.Шартты таңбалар

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. Исследование по русской терминологии. – М., 1971. – 231 б.
- 2.Зорин З.М., Черемисина М.И. О специфике языка слов и языка символов в научном описании (на материале физики). – Исследование по русской терминологии. – М., 1971. – 23 с.
- 3.Термины, определения и обозначения в области вопрямления переменного тока. Проект Б.М.Шляпошникова. – Л., 1940.
- 4.Кайдаров А.Т. Структура односложных корней и основ. – Алматы, 1986. – 328 с.
- 5.Құрманбайұлы Ш. Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 240 б.

№11 дәріс

Тақырыбы: Терминжасамның синтетикалық тәсілі.

Мақсаты: Терминжасам тәсілдері, даму тарихы, ғылымда дәлелдену жолдарын көрсетіп, тыңдаушының нақты бір сала жігі бойынша меңгеріп кетуіне ықпал ету.

Дәріс жоспары:

- 1.Синтетикалық тәсіл

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

2. Аналитикалық тәсіл

3. Терминдену тәсілі

Дәріс мәтіні (тезис)

Терминжасам тәсілдері сөзжасам тәсілдеріне негізделеді. Сонымен бірге, терминжасам тәсілдерінің өз ерекшеліктері де бар. Сөзжасам тәсілдері терминжасам тәсілдерінің негізін құрайды.

Сөзжасам мәселесінде сөзжасамдық тәсілдер мәселесі негізгі орын алатыны белгілі. Бұл мәселе терминжасам мәселесіне байланысты елеусіз қалды деп айта алмаймыз. Терминолог ғалымдар еңбектерінде қажетіне қарай оған көңіл бөліп отырған. Мәселен, терминология саласының ірі маманы академик Ө.Айтбаев ғылымда аталып жүрген мына тәсілдерді атап, оларға талдау жасаған: «1) семантикалық тәсіл, 2) морфологиялық тәсіл, 3) синтаксистік тәсіл, 4) калькалау тәсіл, 5) сөз қысқарту (аббревиациялау) тәсілі» [10, 253].

Терминжасам мәселесіне арнайы назар аударған ғалым- Ш.Құрманбайұлы. Ғалым монографиясында терминжасам тәсілдерінің мына түрлерін көрсеткен: 1) синтетикалық (морфологиялық) тәсіл, 2) аналитикалық (синтаксистік) тәсіл, 3) терминдену (лексика-семантикалық) тәсілі, 4) калькалау тәсілі [11, 99-165].

Алайда, Ө.Айтбаев қысқартуды тәсілдер тобына қоспаса да оны амал деп атап, еңбегінде берген. Ғалым пікірін өз сөзімен берейік: «Аббревиация немесе қысқарту (сөз, буын не әріп қысқарту) амалдары да терминжасам дағдымызда кеңінен қолданылады. Бұл қазақ тілінде ғана емес, өзге туыс тілдерінде де тіл дамуының негізінде орыс тілі арқылы пайда болған терминжасамдағы жаңалықтың бірінен саналады. Әсіресе, ғылыми-техникалық ұғымдарды таңбалауға білдіруге келгенде, мұның мүмкіншілігі шексіз деген пікірлерге қосылуға әбден болады. Мұның бұлай болатын себебі, белгілі бір нәрсе туралы ұғымды барынша қысқа әрі үнемді білдіруге бейім тұратындығынан... Қазақ тілінің терминжасам амалдарының қатарына қосылуына себеп болған да мұның осындай сөз үнемдеуші қасиеті деп білеміз» – деп қысқартудың 3 жолын берген: 1) колхоз, 2) ҚазТАГ, 3) АН-24 т.б. [10, 141].

Тілдің сөзжасам тәсілдерінің бәрі терминжасамда қолданылады. Терминжасамның өзіндік ерекшелігі де бар.

Терминжасамда тілдің сөзжасамдық тәсілдері қолданылатын болғандықтан, терминжасам тілдің сөзжасам заңдылықтарына бағынады. Сондықтан терминжасамның синтетикалық тәсілі де сөзжасамның синтетикалық тәсілінің заңдылықтары бойынша қызмет етеді.

«Қазақ тілінің сөзжасамы» оқулығында синтетикалық тәсіл туралы мынадай мәлімет берілген: «Синтетикалық тәсіл арқылы туынды сөз жасауда екі тілдік бірлік қызмет атқарады: 1) лексикалық мағыналы сөз, 2) сөзжасамдық жұрнақ» [9, 34].

	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
---	---	--------------------------------------	-----------------------------

Ал осы тілдік бірліктердің туынды сөз жасауда атқаратын қызметі туралы оқулықта мынадай мәлімет берілген: «Туынды сөз жасауға қатысатын лексикалық бірлік туынды сөздің мағынасына арқау болады. Сондықтан да туынды сөз жасауға лексикалық мағыналы сөздер ғана қатысады. Мысалы, жүлдегер, ақта, ақылды, бәлеқор сияқты туынды сөздердің жаңа мағынасы жүлде, ақ, ақыл, бәле сөздерінің негізінде жасалған, сондықтан олар негіз сөздер деп аталады. Осы негіз сөздердің мағынасы мен туынды жүлдегер, ақта, ақылды, бәлеқор сөздерінің мағынасы байланысты. Ол мағына байланыстылық негіз сөздің мағынасының туынды мағынаға арқау болғандығынан туып тұр. Сонымен туынды сөздің негіз сөзі болатын лексикалық бірліктер туынды мағына жасау үшін қажет [9, 34]. Сондай-ақ, оқулықта негіз сөзге мынадай анықтама берген: «Негіз сөз дегеніміз –туынды сөздің лексикалық мағынасына арқау болатын сөз» [9, 35]. Олай болса, терминжасамда терминнің мағынасына арқау болатын, уәждеме болатын лексикалық бірлік таңдалады.

Сөзжасамның аналитикалық тәсілі де терминжасамда белсенді қолданылады. Тек, терминжасамда оған қатысатын лексикалық бірліктер терминнің дефинициясына сай таңдалады.

Тұжырымдар. Терминжасам тәсілдері сөзжасам тәсілдеріне негізделеді. Сөзжасам тәсілдері терминжасам тәсілдерінің негізін құрайды. Терминжасамда сөзжасамның барлық, яғни аналитикалық, синтаксистік, морфологиялық, аббервациялық тәсілдері қолданылады.

Бақылау сұрақтары:

1. Калькалау тәсілі
2. Қысқарту тәсілі

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. –Алматы: Ана тілі, 1992. – 448 б.
2. Сауранбаев Н. Қазақ тілі. Педучилищелерге арналған. – А. 1953. –219 б.
3. Әбуханов Ғ. Қазақ тілі. Педучилищелерге арналған оқулық. 1960. –366 б.
4. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. –Алматы: Мектеп, 1964. –398 б.
5. Қазақ тілінің грамматикасы. –Алматы: Ғылым, 1967. –263 б.
6. Ысқақов А. Қазақ тілі. Морфология. –Алматы: Мектеп, 1974. –407 б.
7. Қазіргі қазақ тілінің сөзжасам жүйесі. –Алматы: Ғылым, 1989. –268 б.
8. Қазақ грамматикасы. Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис. Астана, 2002, - 784 б.